

A CSÍKSOMLYÓI KEGYSZOBOR SZEREPE A GYIMESI CSÁNGÓK ELJEGYZÉSI RÍTUSAIBAN¹

Dolgozatomban a 70-es, 80-as évektől gyakorlatban lévő, de a 2000-es évek közepétől funkcióváltáson átment csíksomlyói gyűrűhúzás rítusáról kívánok szólni, újabb adalékot kínálva a Mária-tisztelet lehetséges formáihoz, a búcsújárás motivációihoz és a társadalmi kontroll kérdésköréhez. 2007-es gyimesközéploki (Lunca de Jos, Hargita megye, Románia) nyári gyűjtésem során figyeltem fel az eljegyzés e sajátos helyi változatára, inkább mozzanatára, amikor is a gyimesi csángó fiatalok a csíksomlyói Szűz Mária szobor lábai előtt húzzák fel egymás ujjára a gyűrűket, rövid fogadalom, ígérettétel és mindenekelőtt Szűz Máriához címzett imádságok kíséretében. Bár szórványosan több példát is találhatunk a más kegyhelyeken, templomokban, kápolnáknban megrendezett eljegyzési szertartásokra, a 2008-as nyári terepmunkáim során rögzített mintegy huszonkét vonatkozó beszélgetés és két megfigyelés is azt támasztotta alá, hogy a gyimesiek esetében egy általánosan elterjedt és ismert jelenséggel van dolgunk, egyfajta stratégiáról is beszélhetünk. Ezt a sajátos kulturális stratégiát szeretném megvizsgálni a gyimesi társadalom kontextusában.

A csíksomlyói gyűrűváltás forgatókönyve

A következőkben több gyimesi példa segítségével röviden bemutatom a rítus forgatókönyvét. Állandó elemei a következők: misehallgatás (Gyimesben vagy Csíksomlyón), gyűrűváltás Mária lábai előtt térdelve, ima-könyörgés a csíksomlyói Szűzanyához. Járulékos elemként az egymásnak tett ígéret, fogadalom jelenik meg, néhányan megcsókolják Mária lábait, a gyűrűket, illetve jegygyűrűjüket a szoborhoz érintik, előfordul az is, hogy pénzt helyeznek a szobor alatti nyílásba. A rítus létrejöhet csak a fiatalok, vagy a szűkebb család jelenlétében, kísérheti vacsora a menyasszonynál, a vőlegénynél, vagy egy étteremben. Általában valamilyen jeles napon, kalendáris ünnepeken tartják előszeretettel (Mária ünnepek, általában pünkösd az utolsó alkalom, amikor még eljegyzést tartanak, utána inkább esküvők következnek), de ha sürgős a dolog, *nagy terhes* a lány más napokon is megvalósulhat. Nem egységes az átmeneti rítus helyi megnevezése: *gyűrűhúzásként*, *gyűrűváltásként*, és újabban *eljegyzésként* is hivatkoznak rá.

Néhány konkrét példát mutatok a Csíksomlyói Mária lábai előtt megvalósult gyűrűváltásokra. Egy huszonhárom éves asszony a szülei házáat nevezte

¹ A tanulmány a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék (OTKA T49175 számú) „Néphit, vallás és vallásos folklór Gyimesben” című kutatási programja keretében készült.

az eljegyzés színhelyének, míg a gyűrűket a „csíksomlyói Máriánál” húzták fel 2006-ban. A gyűrűváltás után este vacsora következett, a szülők, testvérek, nagyszülők jelenlétében. A fiatalok közösen döntöttek arról, hogy ilyen eljegyzést szeretnének, mert mint mondták, máskor is sokat járnak Csíksomlyóra, hogy kérjék „Mária segítségét”. A rítus a következőképpen zajlott: Gyimesközéplekon a megállói templomban reggel misét hallgattak, mert nem tudták, hogy Csíkban hogyan van a misék rendje. A fiatalok busszal utaztak Csíksomlyóra, ahol a kegystemplom Mária szobra előtt térden állva gyűrűt váltottak. A gyűrűváltás során „mondtak valami szöveget egymásnak, valami apróságot, ígéretet”: „Isten engem úgy segítjen, Nagyasszonyunk a boldogságos Szűz Mária, hogy téged X szeretlek, szeretetből veszek feleségül...” (az eskü alatt a kegyszobor lábán tartották a kezüket). Azért is döntöttek a somlyói eljegyzés mellett, hogy a násznagyoknak ne kelljen sokat költeniük. Negyvenkét éves beszélgetőtársam lánya csíksomlyói eljegyzésén volt jelen, 2008. február tizennegyedikén, leánya az eljegyzés előtt együtt lakott a vőlegényével Csíkszeredában. A fiatalok a kegyszobor előtt térdelve, „mondóka kíséretében” húzták fel a gyűrűket, a gyűrűváltás előtt megcsókolták a gyűrűket: „Akarsz-e a feleségem lenni, elfogadod-e ezt a gyűrűt?” „Viseld ezt a gyűrűt szeretetem és hűségem jeléül: az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.” Szülők és a kisebb, még nem házas testvérek voltak jelen, majd a gyűrűhúzást vacsora követte a vőlegény családjánál. A fiatalok kívánsága volt, hogy a szerelmesek napján, Csíksomlyón jegyezzék el egymást.

A csíksomlyói gyűrűváltás helye a gyimesiek eljegyzési rítusai között

A megismert csíksomlyói eljegyzést el kell helyeznünk a többi helyi eljegyzési rítus sorában. Az eljegyzések két nagyobb csoportját különböztethetjük meg Gyimesben: a nagyobb, násznagyok jelenlétében végbemenő, illetve a kisebb ceremóniákat. A *radinákat*² is e két csoportba sorolják, annak függvényében, hogy fogadnak-e zenészt, vagy sem, illetve háznál rendezik, vagy valamilyen kultúrotthonon, esetleg étterem a színtere a rendezvénynek. A kisebb eljegyzéseknek további két típusát különböztethetjük meg aszerint, hogy kik a rítus résztvevői: így beszélhetünk családi, vagy magányos eljegyzésekről. A csíksomlyói gyűrűváltás az utóbbi két alcsoportba sorolható. Az eljegyzés körülményeinek megválasztása több tényező függvénye: együtt élnek-e a fiatalok, terhes-e a lány, milyen a család gazdasági helyzete, a már házas testvéreknek milyen volt az eljegyzése, sőtán döntés-e az eljegyzés, vagy tervezett. A lány terhessége, a szöktetés, az életársi kapcsolat esetén nem illik nagyobb eljegyzést tartani, a rossz anyagi helyzet is indokolhatja a nagy költséget nem igénylő eljegyzés megvalósítását. A magányos eljegyzések háttérében továbbá a titoktartás, a tiltott kapcsolat elmélyítése is szerepelhet. Ha nagyobb eljegyzést kívánnak tartani a leggyakrabban a lány

² Keresztelői ebéd. Két típusa van: a háznál rendezett *kisradina*, és az étteremben, vagy kultúrotthonban tartott *nagyradina*. Lásd CSONKA-TAKÁCS 2008. 151.

családjának otthonában, vagy étteremben rendezik meg. A lakodalom kelléktárához hasonlóan a vendégek szórakoztatása miatt előfordul, hogy álmenyasszonyt adnak ki, több fogásos vacsorát kínálnak, zenészt is fogadhatnak. A fiatalok szűkebb rokonsága és a már felkért násznagyok vesznek részt ezeken az alkalmakon.

Az eljegyzések kapcsán szót kell ejtenünk arról is, hogy Gyimesben az eljegyzéssel egybekötött gyűrűhúzás a hetvenes, nyolcvanas években jött gyakorlatba. Ezüst, réz, vagy *banikból* hajlított alkalmi gyűrűt váltottak, módosabb családok arany-rézműves cigányoktól vásároltak aranygyűrűket. A 80-as évekig elsősorban a leánykérés, kikérés rituális alkalmát említik az vonatkozó néprajzi jegyzetek,³ és a beszélgetőtársaim is elsősorban a kikérést hangsúlyozták, amelyet néhány héttel a házasságkötés előtt tartottak. A gyűrűváltás csak járulékos eleme volt ezeknek az alkalmaknak, a gyűrűviseléssel együtt csupán az utóbbi tíz évben vált általánossá. Továbbá a házasságkötés előtti gyűrűviselés egészen a közelmúltig nem volt összeegyeztethető a vonatkozó közösségi normákkal, miszerint a gyűrűt, a szentelt gyűrűt, csak az új házasok viselhetik, akik a pap közbenjárásával már kiszolgáltatták egymásnak a házasság szentségét. Korábban csupán a kikérés, a közös étkezés, a beszélgetés, és az esküvő időpontjának kitűzése tartozott szervesen az alkalomhoz. Jegyajándékok cseréjéről az 50-es évekig tudunk, a menyasszony gyakran öt rend ágyneműt is kapott, de leginkább a lakodalom során, ritkán a lakodalom előtt adták át a „ruhanemű” ajándékaikat egymásnak, illetve a rokonoknak, násznagyoknak. Gyimesben az elmúlt ötven évben vált a gyűrűváltás- és áldás az egyházi szertartás szerves részévé, és sokáig kölcsönként gyűrűvel hajtották végre a gyűrűk megáldását, a gyűrűket a lakodalom végén vissza kellett szolgáltatni a kölcsönadóknak. Napjaink gyimesi eljegyzési gyakorlata a fiatalok elmondása szerint már elképzelhetetlen az arany karikagyűrűk cseréje, illetve a menyasszony kötelező ajándékaként számon tartott, arany pecsétgyűrű, esetleg nyaklánc átadása nélkül, a gyűrűket eljegyzés után is viselik, ami korábban szintén nem volt jellemző. Dolgozatomban amellet kívánok érvelni, hogy Gyimesben a jegygyűrűviselés általánossá válásához nagyban hozzájárult a csíksomlyói gyűrűváltás aktusa és ideológiája, emellett nagy szerepe volt a javakhoz való hozzáférés változásának, illetve az ékszerészek által kínált jegygyűrű-szettek és kísérőgyűrűk helyi elfogadásának is. Gyimesben a társadalmi nemenként eltérő jelentést társítottak a gyűrűviseléshez: pl. a megesett, *bitangos* leányok társadalmi státuszát módosította, kiemelte őket egy deviánsként megbélyegzett szerepkörből, míg a férfiak, *bitangos* legények esetében a felelősségvállalást szimbolizálta. A jegygyűrű a legitim, közösség által is elismert kapcsolatot hivatott reprezentálni, jelzi az elkövetkező házasságkötést.

³ Lásd ANTAL 1983. 146–147.

A lehetséges minták feltérképezése

A következőkben a csíksomlyói gyűrűváltás rítusszervezése során felhasznált minták lokalizálására törekszem. Ha számba vesszük a gyűrűváltás legfontosabb rituselemeit (misehallgatás; „ősi magyar szokás szerinti” eskü néhány sorának, illetve a házassági szándék kinyilvánításának parafrázisai; gyűrűváltás Mária lábai előtt térdelve; ima-könyörgés a csíksomlyói Szűzanyához; pénz, esetleg virágfelajánlások a Szűzanyának) és összevetjük a gyimesi egyházi esküvők liturgiájával, szembetűnő hasonlóságot fedezhetünk fel. A gyimesi nászmisek liturgiájának legfontosabb jellegzetességeit egy 2007-es példán szemléltetem. A gyimesközéploki Mária Magdolna tiszteletére felszentelt római katolikus templomban megfigyelt szertartás csupán abban tért el az általános helyi gyakorlattól, hogy az esküvőn kívül még egy keresztelésre is sor került, de nem egy liturgia keretein belül, hanem egymást követően zajlottak (ezért egy kicsit rövidebb volt a nászmise). Elsőként az esküvői szertartást vezette le a pap. A bevonulást (a vőlegény és a menyasszony együtt vonult be) követően a hívek köszönésére és a könyörgésre került sor, a szentmisén nem hangzott el prédikáció (ez sem általános), egy nagyon rövid fejezetet olvasott fel a lelki atya az evangéliumból. Ezt követte a szentség kiszolgáltatása, a jegyesek házassági szándékának kinyilvánítása, és „ősi magyar szokás szerint” esküvel erősítették meg az ígéretüket. A pap ezután megáldotta a gyűrűket, amiket a férj és a feleség „a szeretet és a hűség jeléül” egymás ujjára húzott. A nászáldás után az új házas fiatalok fehér virágot vittek a templom Mária oltárához, majd az oltárnál imádkoztak a boldog házasságukért, kérték Mária segítségét. Itt jegyzem meg, hogy a gyimesi menyasszonyok a cipőjükbe elrejtett *szerecséhezó pénzt* is gyakran valamilyen Mária ábrázolás mögé rejtik: amely Mária ábrázolás lehet valamilyen közösségi tér kegyszobra, vagy akár a magánszférán belül, egy fali Mária kegykép is betöltheti a szerepét. A virágfelajánlás és a Máriához intézett imákat követően közös könyörgés következett, majd a pap nászáldást kért az új házasokra. Az utolsó áldás elhangzása után a pap nem vezette ki kézen fogva a fiatalokat, csak kikísérte őket. A vőlegény édesanyja megjegyezte: „ezt gondoltuk, hogy így lesz”. Nyolc hónapos terhes volt a menyasszony.

A csíksomlyói gyűrűváltás során elsősorban az imént bemutatott nászmise-típus legfontosabbnak tartott elemeit használták fel, és helyezték egy új kontextusba. De nemcsak egy komplex gyimesi egyházi esküvő-modell adaptációjáról és újraértelmezéséről beszélhetünk, hanem a Mária-tisztelet gyimesi rituális jellegzetességei is megjelennek az eljegyzés forgatókönyvében: az imák, az áldás, segítség és feloldozás kérés gesztusa, a különböző Máriának címzett felajánlások mind az ünnepi és a mindennapi vallási gyakorlatban jelen vannak.⁴ Külön hangsúlyozom a csíksomlyói kegyszobor alakjához köthető sajátosságokat: a szobor különleges tiszteletét a gyimesiek körében, ide sorolható a szándék a Máriával való találkozásra, a szobor megérintésére, felajánlások, és a segítségkérés aktuusa, és a szobornak tulajdonított csodatévő, gyógyító erő. A csíksomlyói eljegyzés

⁴ Erről lásd KAJÁRI 2008. 97–237; Pócs 2008. 299–374.

járolékos elemei között említést tettem a jegygyűrűk szoborhoz érintésének mozzanatáról, amely párhuzamba hozható a gyimesi csángók által is gyakorolt más, a szoborhoz kapcsolódó mágikus-vallásos mozzanatokkal is: például azzal, hogy a csíksomlyói kegytemplomba érkezők megpróbálják zsebkendőjükkel, vagy valamilyen ruhadarabjukkal megtörölgetni a szobrot (nemcsak a búcsú alkalmával). Az elmúlt évek csíksomlyói búcsúinak alkalmával, a szobor kímélése miatt, már két „székelyruhás” lány feladata az érintés. A szoborhoz érintett kendőt megőrzik, kímélik, és szükség esetén gyógyító funkcióval használják. A szoborhoz érintett gyűrűknek is különleges erőt tulajdonítanak, amelyet az egyházi szentelés csak tovább erősít. A jegygyűrű védelmezi a jegyeseket, házásokat, illetve a kapcsolatukat, de rontáseelhárítás során is alkalmazható.

Mintaként szolgálhattak még a gyimesiek részvételével lebonyolított csíksomlyói egyházi esküvők is (barát, ismerős, vagy rokon esküvője), amelyeknek gyakran központi eleme a Szűz Mária szobor (ima, áldáskérés, pénz- és virágfelajánlások). Illetve alapvetően a csíksomlyói búcsú egy vallásos mozzanatának kibővítéséről is beszélhetünk, a Szűzanya szobor felkeresésének egy újabb motívációjáról. A Mária-tisztelet és a csíksomlyói búcsú kapcsán csak utalok a legfontosabb összefoglaló munkákra: elsőként Mohay Tamás *A csíksomlyói búcsújárás* című munkáját⁵ szeretném kiemelni, amely a kérdéses témák kutatástörténetét kellő igényességgel foglalja össze, Bálint Sándort a szeged-alsóvárosi Mária kegyhellyel kapcsolatos kutatásai⁶ miatt említem, utalnék Barna Gábor szervezésében zajlott Mária-tisztelettel foglalkozó konferenciára és a konferencia tanulmánykötetére,⁷ Székely László *Csiki áhítat* című írásának⁸ vonatkozó fejezeteire. Külön kiemelném Frauhammer Krisztina 1999-es *Levelek Máriához* című könyvét⁹, illetve 2009-es doktori disszertációját¹⁰, amelyben a magyar kegyhelyek vendégkönyveinek összehasonlító elemzésére vállalkozott. A jelen témám szempontjából különösen érdekes volt a *Szerelem, párkapcsolat* tematikával kapcsolatban írt fohászok elemzése, amelyben a Máriához címzett kéréseket, fohászokat foglalja össze. A csíksomlyói eljegyzés esetében írásbeli szakrális kommunikációs aktusokról: írott fohászokról, hálalevelekről nem tudok; ellenben a rítus lényegében egy szóbeli fohász, és áldás, segítségkérés egy konkrét cél miatt. A búcsújárással kapcsolatban most csak Vörös Gabriella,¹¹ Barna Gábor,¹² Táncczos Vilmos kutatásait¹³ említem.

A dolgozat elején már utaltam arra, hogy a rítus párhuzamba hozható a más kegyhelyeken, templomokban, kápolnáknak megrendezett eljegyzési szertartásokkal is, erre néhány példát említek. Van adatom például egy 2010 augusztusá-

⁵ MOHAY 2009.

⁶ BÁLINT 1983.

⁷ Mária tisztelete a népi vallásosságban. II. Vallási Néprajzi Konferencia. Szeged, 1994. október 6–8.

⁸ SZÉKELY 1995.

⁹ FRAUHAMMER 1999.

¹⁰ FRAUHAMMER 2009.

¹¹ VÖRÖS 2005. 69–83;

¹² BARNA 1993. 45–61.

¹³ TÁNCZOS 1991. 136–158.

ban, az esztergomi bazilika mellékoltáránál megvalósult lánykérésről és eljegyzésről, illetve egy 2007-es máriabesenyői kegyszobor előtt megvalósult leánykérésről és eljegyzésről is. Az ilyen eljegyzéseknek minden esetben vallásos a motivációja.¹⁴ Itt utalnék egy 2008-as egyházi kezdeményezésre is: a *Szerelmes párok, a jegyesek és a fiatal családok búcsújára*, Mátraverebély-Szentkúton Sárlos Boldogasszony ünnepén, amellyel a helyi ferences testvérek próbálták hagyományt teremteni. Az ünnep sajátos vallásos jelentését alapul véve,¹⁵ a búcsú elsődleges célja a gyermekáldás elősegítése, áldáskérés a párok kapcsolatára és a hálaadás a már megfogant gyermekekért.¹⁶ Végül egy újvidéki esperes atya által is bevezetett egyházi szertartásról: a jegyesek egyházi megáldásáról szöveg röviden, amelynek ötlete *A házasságkötés szertartásának rendje* 2006-os magyar kiadásából származik. A „jegyesmegáldás” szertartásának levezetésével kapcsolatban Káposztás Béla váci egyházmegyei pásztor úgy fogalmazott: azt úgy kell levezetni, hogy világos legyen, nem házasságkötési szertartásról, vagy annak valamiféle elővételezéséről van szó; „hiszen nem kelthetjük azt a látszatot, mintha az Egyház megáldaná a házasságkötés előtti együttéléseket. Emiatt az előírások szerint például sohasem történhet szentmise keretében.”¹⁷ Gyimesben még nem volt hasonló helyi egyházi kezdeményezés, csupán misét kér(het)nek a fiatalok az eljegyzésük után. A helyi egyház is elítéli a házasság előtti együttéléseket, közösségi szinten viszont egyre elfogadottabbak. Itt jegyezném meg, hogy a csíksomlyói rítusok funkciója ezzel az egyházi jegyesmegáldási rítussal feleltethető meg a leginkább, azzal a különbséggel, hogy Gyimesben, pontosan a helyi egyház megkerülésével történik. A gyimesiek logikája szerint egy a mindennapi vallási életük során is kiemelt fontosságú szenttől, Szűz Máriától, közvetlenül csíksomlyói kegyszobrától várják az áldást, a jegyeség megáldását, amelyre egyházi keretek között (még) nincs lehetőségük.

A csíksomlyói gyűrűhúzás a gyimesi társadalom kontextusában

A 2005–2008 közötti időszak során jól dokumentálható volt az a társadalmi jelenség, hogy évről évre egyre több gyimesi csángó lány néhány hónapos terhesen, vagy közvetlenül szülés előtt ment férjhez, és gyakran már a házasságkötésük előtt is együtt éltek a fiatalok. Ez a fajta tendencia a vonatkozó társadalmi diskurzusokban is tetten érhető volt. Az említett jelenséget minden generáció tagjai másként szemlélték. Az idősek (elsősorban az idős asszonyok) az atomizációt és a hagyományok fellazulását látták, amellel érveltek, hogy az ő fiatalkorukban nem volt „ennyi terhes lány”, „vadházasság” és a házasságok is tartósabbak voltak, bár azt elismerik, hogy akkoriban a szokás egyfajta stratégiának számított.

¹⁴ Saját gyűjtés

¹⁵ Lásd erről pl. BÁLINT 1944; BÁLINT 1977.

¹⁶ Forrás: <http://www.hirporta.hu/?hir=18787&sid=KjgyNzI1MDQ3MTkMTM50TYwMzcyNTgzMjQ49603> 2010-11-29

¹⁷ KÁPOSZTÁS 2008. 64.

Számos olyan helyzetet is dokumentáltam, amikor a beszélgetőtársaim arról számoltak be, hogy közeli rokonuk, vagy ismerősük már világra hozott egy, esetleg több gyermeket, s bár a szülők jegyesek voltak, de az esküvő időpontjáról még nem döntöttek. Illetőleg többen úgy látták, hogy a fiatalok körében csak akkor kerül sor eljegyzésre, majd házasságra, ha kiderül, hogy a lány áldott állapotba került. A középkorúak a szükségszerű *modernizációt, változást*, a házasság előtti szexuális kapcsolatra gyakorolt társadalmi és egyházi kontroll enyhülését, feloldását érzékelték. A fiatalok a mostani gyermekvállalási szokásokat a saját kultúrájukon belül értelmezték, *hagyományos* distinkcióval illették. A késleltetett házasságkötések hátterében a különböző élethelyzetekből (pl. nem megfelelő gazdasági helyzet) adódó kényszerhelyzetet neveztek meg a fiatalok. Ugyanúgy az idősek által kvázi próbaházasságnak tekintett folyamatot sem tekintették stratégiának, hanem olyan egyéni helyzetekről beszéltek, amikor a véletlen, nem tervezett terhességet gyorsan követik a kapcsolat legitimizációs folyamatai: az eljegyzés, illetve a házasságkötés.

A saját megfigyeléseim alapján (2005–2008) a fiatalok álláspontjához nagyban hasonló társadalmi gyakorlat rajzolódott ki: Tehát az, hogy a törvényes kapcsolat nélküli gyermekvállalás egyáltalán nem tudatos döntés eredménye, nincsen szó próbaházasságról, és a házasságkötés megkerüléséről sem. Igazolhatja ezt többek között az is, hogy moldvai terminológiához hasonlóan Gyimesben is (Csíkban úgyszintén) *bitang*nak nevezték, s nevezik ma is a törvénytelen gyermeket, *bitangos* jelzővel illetik a leányanyát és a biológiai apát is. Napjainkban az anya és gyermeke kímélése érdekében a frontális helyzetekben már kerülik a használatát. A férfi esetében, baráti társaságban, ugratás formájában jelentkezhet. Állapotjelző, ideiglenes kategória, konkrétan arra a rövidebb-hosszabb átmeneti időszakra vonatkozik, míg a gyermek nem rendelkezik törvényes apával, továbbá a házasságkötés nem legitimizálja a szülők kapcsolatát. Gyimesben a szomszédos Csíkhöz hasonlóan a megesett lány esetében a helyi egyház nem alkalmazott vagy alkalmaz nyilvános büntetőrítusokat, ellenben ha sor került a házasságkötésre, a szertartás magán viselte, illetve viseli az erkölcsi kihágás szankcióit. A helyi papok az egyszeri *együtthálások*, guzsalyoskodás miatt gyermeket váró fiatalokat nem ítélik el olyan mértékben, mint a vadházasságban élőket, a *szökte-tetteket* és a már szülői státuszban álló házasság nélküli kapcsolatokat. Ez a vonatkozó egyházi szankciókban is tetten érhető.

Az anya és gyermeke akkor is kiléphet ebből az állapotból, ha a lány egy másik férfivel lép törvényes házasságra – ez nagyon ritkán fordul elő, alapvetően csak deviáns: vénelvény, elvált személy közeledésére számíthat. A biológiai apa az utóbbi esetben továbbra is *bitangos* marad. Ám bizonyos esetekben, ahogy már arra utaltam, előfordul, hogy elsősorban a család kedvezőtlen anyagi helyzete, vagy bármilyen külső korlátozó körülmény miatt egy ideig nem kerülhet sor a lakodalmazásra, és ilyen esetekben a fiatalok egy deviáns, marginális élethelyzetbe kényszerülnek, amely sem a közösség, sem a fiatalok szűkebb családjá, sem maguk a fiatalok számára nem megnyugtató állapot.

A társadalmi kontroll és a csíksomlyói rítus viszonya – kilépés a társadalmi kontroll alól

Mindezekkel összefüggésben a csíksomlyói gyűrűváltás aktusa több szempontból is megragadható. Egyrészt a hitetlenekre vonatkozó szankciók felől, hiszen a vadházasságban élők, és a megesettek eljegyzési gyakorlatát is szankciók korlátozzák: pl. nem rendezhetnek nagy eljegyzési ceremóniákat. A csíksomlyói gyűrűváltás rítusa ilyen vetületében, a társadalmi normasértés szankcióinak megfelelő, egyszerű eljegyzés. De nem értelmezhetjük a jelenséget pusztán a vonatkozó szankcióként, hanem inkább a szankciókra megfogalmazott kulturális válaszként. Egy olyan, a közösség által is elfogadott stratégiaként, amely lehetőséget kínál a marginális élethelyzetből való kilépésre. Csonka-Takács Eszter Gyimesben talált arra adatot, hogy a megesett gyermekágyas asszonyok kiavátása egykoron nem egyházi rítusként ment végbe, nem a pap végezte el, hanem az anya magányos rítus útján nyerte el a feloldást, általában valamilyen szent objektum (templom, esetleg kereszt) megkerülése által, az egyházi kiavátás oltárkerülésének analógiájára, ideiglenes szentelt vízzel való mosakodással is elérhette a kívánt hatást.¹⁸ Bárh Dániel több példát is említ a hivatalos egyházi szertarást pótló asszonyavatásokra és ezeknek a „paraliturgikus szokásoknak” a létezését és a közösségi elfogadását szintén a tisztátalansági tabukkal, illetve a tabuk feloldásának egyéni és közösségi érdekeivel magyarázza.¹⁹ Ilyen hivatalos egyházi szertarást pótló rítusként megemlíthető még a szükségkeresztelés is, amely a mai napig működő gyakorlat Gyimesben. A gyimesközéploki plébános is hangoztatja a minden körülmények között való megkeresztelés szükségességét, elsősorban azért, hogyha haláleset történik, minden újszülött keresztényként távozhasson, és keresztény temetésben is részesülhessen. A rítust minden keresztény ember elvégezheti, alapvető kellékei: a leöntéshez használt víz (szenteltvíz vagy közönséges víz, esetleg nyál), illetve a szöveges keresztelési formula.²⁰ A csíksomlyói eljegyzés esetében is a kiavátáshoz hasonlóan egy szent tér (általában szent időben való) felkereséséről van szó, ahol lényegében az egyházi esküvő analógiájára hajtottak végre a fiatalok egy nagyjából meghatározott rítussorozatát – kvázi a pap és a tanúk jelenléte nélkül szolgáltatták ki egymásnak a házasság szentségét, ez a két fenti példához hasonlóan szintén egyfajta szükségmegoldást jelentett. Egészen a kilencvenes évek közepéig a csíksomlyói gyűrűváltás elsődleges funkciója az volt, hogy általa az érintettek kiléphessenek a vadházasság, esetleg a szöktetés, vagy a házasság előtti gyermekvállalás által generált, bűnösnek tekintett, tisztátalan állapotból, és mindezt közvetíteniük is kellett a közösségük, Szűz Mária, és saját maguk felé is. Mindhárom kommunikációs formának rendkívül fontos szerepe volt és van a rítus értelmezésében: a szakrális kommunikációs aktus lényegében a fiatalok szimbolikus és mentális tisztaságát hivatott biztosítani, amelynek reprezentációja a párok közötti kommunikációs folyamatokban is

¹⁸ CSONKA-TAKÁCS 2007. 125–126.

¹⁹ BÁRTH 2007. 91.

²⁰ Lásd erről CSONKA-TAKÁCS 2008. 140–141.

tetten érhető, s amelyet majd a közösség felé is közvetítenek. Gyimesben a párok közötti kommunikációs folyamatok szempontjából azért is lényeges volt a somlyói gyűrűváltás, mert az egyfajta „párterápiának” is számított és számít ma is. Hiszen a fiatalok rituális körülmények között tisztázzák a kapcsolatuk helyzetét és további kilátásait, éppen ezért a rítus konfliktuskezelő-megoldó funkciójáról sem feledkezhetünk meg, fontos szerepe van a felek közötti kommunikáció minőségi javításában. De nemcsak a párkapcsolatban élők személyközi kommunikációs aktusaival kell foglalkoznunk, Gyimes esetében a házasság sikeressége nagyban összefügg a Hoppál Mihály által is megkülönböztetett elsődleges (család intézménye) és másodlagos kommunikáló csoportok (rokonok és szomszédok) közötti megfelelő kommunikációval is.²¹ Kód alatt egy szignifikáns, a kommunikációs közösség tagjainak *kollektív tudását* értve, a csíksomlyói gyűrűhúzás kapcsán megkülönböztetett vizuális, azon belül tárgyi (jegygyűrű), illetve verbális kommunikációs kódokat is,²² hiszen létrehozzák a somlyói eljegyzés narratív reprezentációját is. A csíksomlyói eljegyzések legfontosabb motivációja tehát a párkapcsolat törvényes és áldott jellegének biztosítása, személyes és közösségi elfogadtatása volt. Ide tartozik az is, hogy a csíksomlyói rítusok kilencvenes évekig gyakorolt változatát nem „normális” eljegyzésként tartották számon, hanem legitimációs-kompenzációs rítusként értelmezték.

A következőkben egy 1995-ös csíksomlyói gyűrűváltás példáján próbálom meg szemléltetni a fent említett funkciók, és motivációk érvényesülését. Egy harmincöt éves asszony számolt be részletesen a saját csíksomlyói gyűrűváltásának legfontosabb mozzanatairól. Ahogy látni fogjuk a csíksomlyói gyűrűváltást a házasságkötéssel szinonim fogalomként azonosítja, legalábbis az a „férjhez menés” jelentéstartományába illeszkedik:

N 35: Elmentünk kilencvenötben Somlyóra, akkor jöttem volt férjhez. Elmentünk a somlyói búcsúra s akkor kijöttek, vége lett a misének minden.

A rítus legfontosabb jellegzetessége, a hivatalos egyházi szertartás néhány kiválasztott momentumát leutánozásában, újraértelmezésében összegezhető, amellyel amint már említettem a házassághoz hasonló szentséget próbáltak egymás számára kiszolgáltatni a fiatalok. A kiválasztott elemek a következők voltak: gyónás, áldozás, misehallgatás, házassági eskü és áldáskérés (némán) – Szűz Mária a tanú és kvázi a pap is, a „Mária lábainak” megcsókolása, illetve maga a térden állva végrehajtott gyűrűváltás aktusa, szentelt gyűrűt váltottak. A gyűrű megszentelését közvetve végezte el a pap: vízkeresztkor „ház-szentelést” tartott a férfi otthonában és a család karácsonyfáját is megszentelte. A fiatalok a fa ágai közé rejtették el a gyűrűt. A gyűrű, különösen a szentelt gyűrű azért is volt fontos és speciális tartozéka a csíksomlyói rítusnak, mert mint már utaltam rá, a másfajta eljegyzésekre egészen a kilencvenes évek végéig csak ritkán volt jellemző a gyűrűváltás, és a gyűrűviselés is csak az egyházi esküvőt követően volt engedélyezett. A gyűrűt hivatalosan csak az egyházi esküvő során szentelte meg a pap.

²¹ HOPPÁL 1970. 14–34.

²² HOPPÁL 1970. 41.

És meg is hallgatták a misét különben?

N35: Igen, igen. Felmentünk, megcsókoltuk Mária lábát és Attilával ott húztuk fel a gyűrűket.

S mondtak valamit egymásnak akkor, vagy inkább csendben voltak?

Csendbe voltunk, nem mondtunk semmit annyian voltunk.

S magukban imádkoztak?

Igen.

Szűzanyához imádkoztak?

Igen, letérdeltünk s.

Akkor nagyon szép lehetett.

Tényleg! Akkor húztuk volt fel kilencvenötbe, akkor voltam előre így Csíksomlyón. Mondták na, hogy nem szabad eskü előtt felhúzni a gyűrűket s minden, s úgy is volt, hogy karácsonyfára feltettük, amikor jött a papbácsi a fa tetejére a gyűrűket, s a rózsafüzért es, mert nem tudtam elmenni a templomba, hogy a papbácsi szentelje meg.

N 40: Há szokás így karácsonykor.

N 35: Amikor jött házszentelni, akkor megszentelte.

Akkor a gyűrűt is be szokták vinni megszentelni?

Nem, hát akkor szenteli meg, amikor esküszünk.

S akkor már előre meg volt szentelve?

Igen, felraktuk a karácsonyfára, de nem mondtuk meg a papbácsinak, ő nem tudta, nem tudta.

Há igen mer későbbre esküdtek ők, azér volt ilyen.

A gyűrűváltás nem egy titkos magányos rítus volt, hanem a mostani eljegyzésekhez hasonlóan létrehozták annak a szóbeli reprezentációját is, és amúgy a gyűrűviselés (amely más esetekben tiltott volt) hitelesítette, igazolta a rítus létrejöttét:

S titokba ment az eljegyzés, vagy a szülők is tudtak róla?

N 35: Nem, ez nem titok.

N 40: Nem titok, ez lehetett.

Akkor a búcsúba mentetek, s akkor a mise után húztátok fel a gyűrűt?

N 35: Igen-igen. (Akkor jó sokan voltak...) Igen, igen voltak, kijöttek. Azér nem mondtunk semmit egyik a másnak, mer még voltak, kijöttek a templomból vége lett a misének, igen, de még voltak ilyen idősebbek.

N 40: Pünkösdkor annyian vannak.²³

Szeretném hangsúlyozni, hogy az ilyen eljegyzések nem helyettesítették az egyházi esküvőt, csupán ideiglenesen (gyakran hosszabb ideig is) betöltötték annak a szerepét. Tehát a rítus, egészen a kilencvenes évek közepéig, lényegében az egyén döntése volt arról is, hogy kilép az informális társadalmi kontroll,

²³ Hidegségpataka (Valea Rece), Gyimesközéplak (Lunca de Jos), Hargita (Harghita), Románia, 2008.

illetve ezen informális jellegű kontrollmechanizmusok által ellenőrzött egyházi szankciók alól. A gyermeket váró, vadházasságban élő párok a rítus által próbálták így legitimálni a törvénytelennek, hitetlennek számító kapcsolatukat, és az eljegyzés szociális reprezentációjával (beszélnek róla, pletyka) és alapvetően a jeggyűrű viselésével jelezni a közösség felé azt is, hogy hamarosan házasságot kötnek. Mivel ezek a gyűrűváltások a helyi egyház megkerülésével történtek, könnyen belátható az is, hogy egyházi feloldásra nem törekedtek. Az egyház szemében a csíksomlyói gyűrűváltás által kvázi megszentelt párkapcsolatok továbbra is vadházasságnak számított, hiszen a házasság előtti együttélés hitetlen kapcsolatnak számított, és számít ma is.

Az elmúlt évek csíksomlyói rítusainak tendenciái – devianciából norma

Az egykori szankciókkal, társadalmi kontrollal szemben megfogalmazott csíksomlyói eljegyzés gyakorlata napjainkra szintén norma lett. A közelmúltban, néhány éve elterjedté váló csíksomlyói gyűrűhúzás rítusa napjainkban az eljegyzési gyakorlat szerves részévé vált, már elfogadott, egyfajta normát jelent, divat lett: szépnek, szerencsésnek és mindenekelőtt kisebb anyagi ráfordítással járónak tekintik a fiatalok. Már nemcsak a „hitetlenek” (vadházasságban élők, terhesek) által választott legitimációs rítus, és ami szintén változás a korábbi formához képest, rövid jegyességet jelöl. A csíksomlyói gyűrűváltások után egy éven belül sor kerül a házasságkötésre is. De az idősebb korosztály tagjai és a középkorúak ritkább esetben még mindig ellenérzéssel tekintenek rá, míg korábban a rítust deviánsnak tartották, és a rítusra jellemző vadházasságot ítélték el, napjainkban a rítussal kapcsolatos rosszallásuk ekképp összegezhető: azt sérelmezik, hogy a rítus kellékei közül az általuk legfontosabbnak vélt szereplők hiányoznak: a család, a rokonok, násznagyok, akik tanuk és egyben áldásukat adják az eljegyzésre. A rítusszervezés motivációi rendkívül változatos képet mutatnak. Mint már utaltam rá a házasság előtti együttélésekkel kapcsolatos helyi vélemények megváltoztak, bár az egyház továbbra is sürgetné a mielőbbi házasságkötést, a közösség nem ítéli el a vadházasságban élőket, a terhes lányokat is támogatja mind az egyház, mind a közösség, bár egyaránt szorgalmazza az eljegyzésüket és a házasságkötésüket is. Tehát a *hitetlen* élet, deviáns állapot megszüntetésére, közösségi elfogadtatásra való törekvés lassan kiszorul a motivációk közül. Bár még mindig felülreprezentáltabb azok körében, akik valamilyen módon megsértették a közösségi normákat: pl. terhes lányok. megfigyelhető az a retorikai stratégia is, hogy a napjaink somlyói eljegyzéseit a fiatalok elkülönítik annak korábbi változataitól, a mostani eljegyzéseket újabbnak, modernnek tekintik. De arra is találtam példát, hogy a saját somlyói eljegyzésükre hagyományos csángós eljegyzésként utaltak: egyfajta kulturális folytonosságot feltételezve, „megőriztem a régi csángó hagyományokat”. Tehát a rítus egyfajta identifikációs szerepet is betölthet. Az elmúlt évek somlyói eljegyzései esetén a rítusok gazdasági és vallási inspirációja

a leggyakoribb: a költségek kímélése, és az áldáskérés a jegyes életre.,,most már inkább odamennek a fiatalok, mert így szűk körbe belefér.” Amellett érvelnek, hogy a csíksomlyói eljegyzés választása esetén „nem kell nagy felhajtás”, így próbálják a költségeket kímélni, emellett „bíznak a csíksomlyói Szűzanyában”. Egy 50 éves férfi a sikeres házasság reményével magyarázza ezt a fajta rítust, szerinte azért mennek a fiatalok a Szűzanyához, hogy a segítségét kérjék.

Összegzés

Mindezek alapján elmondható, hogy a csíksomlyói rítus példa a népi vallásosság formái, ideológiai változására, változataira. S egyben példa a vallásosság, spiritualitás határaitra is, hiszen a szent tér, a kegyszobor felkeresése nem minden esetben kizárólag vallásos motivációkkal indokolt. A 90-es évekig a rítus egy olyan, a közösség által is elfogadott stratégiának számított, amely a profán asszonnyá avatáshoz vagy a szükségkereszteléshez hasonlóan, lehetőséget kínált a marginális élethelyzetekből való kilépésre. Napjainkban viszont teljesen másként értelmezik ezt a rítust. Az eljegyzési gyakorlat szerves részévé vált. Beszélhetünk egyfajta divatról, normakövetésekről is. A csíksomlyói eljegyzés példa a hagyományok kitalálására is, amelynek folyamata során egy korábbi kulturális minta újraértelmezése által, a Mária-tisztelet, a búcsújárás népi és egyházi elemeinek adaptálásával hoztak létre és működtetnek egy kortárs elvárásoknak és igényeknek megfelelő eljegyzési hagyományt. Dolgozatomban egy sajátos gyimesi eljegyzési stratégia több komponensét kívántam megvilágítani a népi vallásosság és a helyi társadalom kontextusában.

Irodalom

ANTAL Imre

1983 *Üdvarlás és leánykérés Gyimesben*. In: Kós Károly–Faragó József (szerk.) *Népismereti Dolgozatok*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 146–147.

BARNA Gábor

1993 *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. In: Halász Péter (szerk.) *„Mégfog vala apóm, szokcor kezemtül...” Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest: Lakatos Demeter Egyesület, 45–61.

BÁLINT Sándor

1944 *Boldogasszony vendégségében*. Budapest: Veritas Könyvkiadó.

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok a hazai és közép-európai hagyományvilágból. I–II*. Budapest: Szent István Társulat

1983 *Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom*. Budapest: Szent István Társulat.

BÁRTH Dániel

- 2007 Avatottak és avatatlanok. Szempontok az asszonyi tisztátalanság mentalitástörténeti kérdéseinek vizsgálatához. In: Pócs Éva (szerk.) *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos közeli megközelítésben.* Budapest: Balassa Kiadó, 83–96.

CSONKA-TAKÁCS Eszter

- 2007 Gyermekágy és asszonyavatás Gyimesközéplekon. In: Pócs Éva (szerk.) *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos közeli megközelítésben.* Budapest: Balassi Kiadó, 97–135.
- 2008 Keresztelő Gyimesközéplekon. In: Pócs Éva (szerk.) *„Vannak még csodák...” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór Gyimesben. I.* Budapest: L’Harmattan Kiadó, 122–173.

FRAUHAMMER Krisztina

- 1999 *Levelek Máriához. A máriakálnoki kegyhely vendégkönyve.* Szeged: JATE Néprajzi Tanszék (Devotio Hungarorum 6.)
- 2009 Szemben a feledéssel. Magyar kegyhelyek vendégkönyveinek összehasonlító elemzése. Doktori (PhD) értekezés. Kézirat.

HOPPÁL Mihály

- 1970 *Egy falu kommunikációs rendszere.* Budapest: MRT TK, 14–34.

KAJÁRI Gabriella

- 2008 Az imaéletbe való belenevelődés Gyimesközéplekon. In: Pócs Éva (szerk.) *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór.* Budapest: Balassi Kiadó, 97–237.

KÁPOSZTÁS Béla

- 2008 Készület és ünneplés. A jegyeskurzus mint a házasságkötés ünneplésének minőségét alapozó és elmélyítő lelkipásztori alkalom. *Præconia III.* 61–74.

MOHAY Tamás

- 2009 *A csíksomlyói pünkösdi búcsújárás. Történet, eredet, hagyomány.* Budapest: L’Harmattan Kiadó.

Pócs Éva

- 2008 *„Rajtunk is történt csoda.” Beszélgetések és elbeszélések a természetfeletről.* In: Pócs Éva (szerk.) *„Vannak csodák, csak észre kell venni.” Helyi vallás, néphit és vallásos folklór.* Budapest: Balassi Kiadó, 299–374.

SZÉKELY László

- 1995 *Csiki áhitat. A csiki székelyek vallási néprajza.* Budapest: Szent István Társulat.

TÁNCZOS Vilmos

- 1990 *A csíksomlyói kegyhely története.* Sepsiszentgyörgy: Európai Idő Kiadó
- 1991 Adatok a csíksomlyói kegyhely búcsújáró hagyományainak ismeretéhez. In: S. Lackovits Emőke (szerk.) *Népi vallásosság a Kárpát medencében I.* Veszprém: VEAB–Caritas Transsylvania, 136–158.

VÖRÖS Gabriella

- 2005 *A szakrális, a nemzeti közösség és az egzotikum élménye. A magyarországiak részvételének motivációjáról a csíksomlyói búcsúban.* In: Feischmidt Margit (szerk.) *Erdély-(de)konstrukciók.* Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 69–83.

BALATONYI, JUDIT

THE ROLE OF THE MIRACULOUS STATUE IN CSÍKSOMLYÓ IN THE WEDDING RING CEREMONY OF THE CSÁNGÓS

In the present paper I examine the organization of a special wedding ring ceremony of the Csángós, held at the statue of the Virgin Mary in Csíksomlyó (Romania). The rite is in practice since the 1970s, but in the middle of the 2000s its function has changed significantly. 10–20 years ago the Csángós considered this rite as an abnormal strategy of deviant people – for instance of those living together without being married. In a sense, this ceremony was analogous to “official” church weddings, that is, the young couple exchanged rings and vows, but – as it has always been a kind of “makeshift” – without the presence of any priests or witnesses. Until the middle of the 1990s the main/most important/basic function of the practice was to enable deviant people to emerge from their marginal position and get a new social status. Nowadays this ceremony is usually referred as a kind of traditional betrothal; moreover the Csángós attribute important religious meanings and improver-modernizing function to it – not to mention its economic aspects.